

EDUARD URBÁNEK

**FENOMÉN JEFFREY C. ALEXANDER – OD OBHAJOBY
T. PARSONSE K NEOFUNKCIONALISMU**

Proměny soudobé sociologie u nás i v zahraničních zemích vznikají v souvislosti s různými výraznými ekonomickými, politickými a sociálními i kulturními změnami. Někdy jsou vyvolány výraznými posuny v sociologicky vyspělých zemích, které soustřeďují velké množství kvalifikovaných sociologů a zároveň jsou editory významných inovačních sociologických titulů, které jsou prodávány a kupovány všude tam, kde domácí sociologie překračuje horizont svých zájmů a přístupů. V posledních desetiletích jsme byli svědky určitých změn a obrátů, kdy se do popředí dostávaly nové směry a podněty, nová paradigmatata, která se prosazovala, když souběžně ustupovaly a ztrácely svůj dosavadní význam doposud převládající směry a školy. Změny se prosazovaly i navzdory mnohým neuváženým předpovědím, že tyto směry nemají šanci se jakkoli uplatnit. Mám na mysli nástup sociologie vycházející z podnětů fenomenologické a existenciální sociologie. Následovaly velmi úspěšné školy a směry duchovnědní, interpretativní, hermeneutické, takzvaně subjektivní apod. Na druhé straně ustupovaly a ztrácely své pozice orientace scientistické, pozitivistické a naturalistické. Do popředí se tlačily i změny v oblasti metodologie, výzkumných metod v sociologii. Došlo k nástupu metod kvalitativních, dříve často označovaných za nevědecké a neobjektivní.

V kontextu se jménem J. Alexandra však jde o poněkud odlišný případ. Ten vstoupil do povědomí sociologů USA i v dalších zemích jako obhájce směru a osobnosti s ním spjaté. Tato sociologie se stala v USA i v Evropě předmětem důrazné a někdy i ostré kritiky. Jde o osobu T. Parsonse, významného a do určité doby i respektovaného špičkového sociologa amerického. Vliv a význam T. Parsonse byl nakonec patrný v polovině šedesátých let i v evropských zemích včetně země naší. U nás byla jeho krátkodobá návštěva v polovině šedesátých let označena v Sociologickém časopise jako návštěva sociologa č. 1.

V USA byli Parsonsovými kritiky především C. W. Mills, A. Gouldner, I. Horowitz, ale i Parsonsův bývalý student na Harvard University R. Merton, L. Coser a také H. Marcuse. V Německu to byl se samostatnou monografií Joachim Bergmann, spjatý

s frankfurtskou školou. Z téže školy to byl též J. Habermas, který vystoupil na oslavách stého výročí narození M. Webera v Heidelbergu s přísnou kritikou T. Parsonse. V Německu se k Parsonsovým kritikům přiřadil jeden z nejvýznamnějších představitelů nové sociologické generace R. Dahrendorf. I v anglické sociologii byli Parsonsovými kritiky známí sociologové jako J. Rex, J. Lockwood a T. Bottomore.

Obrat v hodnocení Parsonsova díla v USA nastal rok před jeho úmrtím. V roce 1978 vychází v *American Sociological Review* studie tehdy ještě málo známého mladého amerického sociologa J. Alexandera.¹⁾ Změny v pojetí a hodnocení sociologie předchůdců mají svou příčinu ve střídání generací. Zároveň však jistě souvisejí s určitými změnami a posuny, které mají společenskou povahu. Hypoteticky lze jistě uvádět jako jednu z významných příčin změn určitý nesporný nástup konzervativních tendencí v oblasti politiky a také ve sféře společenských věd ve druhé polovině sedmdesátých let. To ostatně dobře vystihl J. Habermas ve své práci *Nová nepřehlednost*.²⁾

Kdo však je a do jakých souvislostí lze uvést velmi aktivní vystoupení J. Alexandera na obranu Parsonse v jeho dvacetistránkové studii?

Nepodařilo se mi zjistit přesné datum narození J. Alexandera v dostupných pramenech. Přesné je to, co uvádí sám Alexander ve své předmluvě k prvnímu dílu své významné čtyřdílné publikace *Teoretická logika v sociologii*.³⁾ Projekt jeho velké čtyřdílné práce začal jako disertace na studiích Kalifornské univerzity v Berkeley. Podle Alexandera však jeho historie sahá daleko zpět. Poprvé se setkal s výzvou klasického myšlení a sociologické teorie jako undergraduate student univerzity ve druhém ročníku studia „sociálních věd“. V šedesátých letech pokračoval v úvahách o těchto teoretických otázkách. Graduate study realizoval na Kalifornské univerzitě v Berkeley. Na Harvard University ho seznámil s Parsonsovou sociologií Mark Gould, v Berkeley mu přednášel Richard Lichtman o Marxovi a veterán frankfurtské školy Leo Löwenthal ho uvedl do Durkheima. Disertaci napsal pod vedením a s podporou Roberta Bellaha a Neila Smelsera. Rukopis práce četli a připomínky měli Lipset, Eisenstadt, Gouldner, historik frankfurtské školy Martin Jay a dále L. Coser, D. Bell a T. Parsons. Ze seznamu jmen špičkových amerických sociologů různého zaměření a pojetí sociologie jsou to jistě osoby pozoruhodné.

Jaké je však zaměření a obsah studie, která se stala první prací, s níž Alexander vystoupil před sociologickou veřejností? Jde o studii, která navazuje na již existující tendenci v americké sociologii revidovat hodnocení a výklad dříve velmi výrazně kritizovaného díla T. Parsonse. Souvisí to ovšem s již uvedenými změnami generačními, ale také s politickými a sociálními v USA. Již název Alexanderovy studie je dosti neobvyklý. Formální a substantivní voluntarismus v díle Talcotta Parsonse. Psát o problematice voluntarismu a ještě k tomu v díle T. Parsonse, který byl svými kritiky

¹⁾ J. Alexander, *Formal and substantive voluntarism in the work of Talcott Parsons: A theoretical and ideological reinterpretation*. Amer. Sociol. Rev., 1978, vol. 43, p. 177–198.

²⁾ J. Habermas, *Die neue Unübersichtlichkeit*, Kleine politische Schriften I–V, Frankfurt am Main, 1985.

³⁾ J. Alexander, *Logic in Sociology*, Vol. one, Positivism, presuppositions and current controversies. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1982.

obviňován ze sociologického realismu i ze sociologického nominalismu, se zdá být málo logické. Ale přesto tento název statí souvisí s pojetím pojmu voluntarismu velmi úzce. Ne však s pojetím pojmu voluntarismu v naší filozofické tradici. Pojem voluntarismu je u nás spjat v rámci filozofie s pojetím, které zdůrazňuje subjektivistické chápání lidské vůle jako principu, který není závislý na vnějších determinujících podmínkách a okolnostech, ale je spjat s přeceňováním nebo absolutizací lidské vůle. V pojetí J. Alexandera je ještě specifické rozdělení voluntarismu na formální a substantivní. Týká se především pojetí, které Parsons vyjádřil ve své první velké a významné práci *The Structure of Social Action*. Tuto práci Parsons sepsal na základě svých studií v Německu na univerzitě v Heidelbergu. Práce vyšla v USA v roce 1937. V Alexanderově práci o formálním a substantivním voluntarismu v díle T. Parsonse je ještě zdůrazněno, že jde o teoretickou a ideologickou interpretaci. Alexander přitom navazuje na názory a snahy o změny v interpretaci Parsonsova prvního díla i jeho dalších následujících prací, kterých není u Parsonse jako neuvěřitelně plodného autora málo. Alexander je toho názoru, že současná diskuse, která probíhá v USA o ceně a významu celkového Parsonsova díla, uvázla, protože není dostatečně zobecněna. Teprve až bude zkoumána jeho teoretická a epistemologická logika, může být jeho specifičtější ideologický (!) cíl korektně pochopen. Podle Alexandera spočívaly Parsonsovy teoretické ambice ve snaze řešit dlouhodobé antinomie v jeho sociálním myšlení. Parsons formuluje dva ústřední body: 1. sociální bázi individuální autonomie a 2. multidimenzionální základnu sociálního řádu. Tyto pozice představují jádro Parsonsovy formální teorie. Ve své analýze historického vývoje jako diferenciaci kulturní, strukturální a psychologické Parsons kombinuje tuto formální logiku s ideologickým závazkem k expanzi individuální svobody a vědomé kontroly. Tím, že spojuje prvky liberální a idealistických a materialistických argumentů, nastiňuje teorii substantivního voluntarismu, která není potenciálně ani konzervativní, ani statická. Voluntarismus formální znamená abstraktní, čistě teoretickou a gnozeologickou úroveň uvažování – jde o oblast konstrukcí „formálního voluntarismu“ a o obsahovou úroveň s různým empirickým a ideologickým i prakticko-historickým ovlivněním formálního schématu. To je substantivní nebo také „reálný voluntarismus“. Teorie formálního voluntarismu zahrnuje univerzální určení každého jednání, které abstrahuje od času a prostoru a od konkrétních ideologických předpokladů (od konkrétní hodnotové volby). Zde je překvapující zavedení pojmu ideologických předpokladů. Reálný voluntarismus má zájem o praktickou a reálnou míru, v níž konkrétní a historické podmínky umožňují realizaci individuální svobody. Alexander navazuje na tendenci, která se prosazovala při snahách rehabilitovat nebo obhájit Parsonse jako autora, který vnáší do svých přístupů filozofické prvky (od Maxe Webera kantovské) nebo dokonce vysloveně kantovské. Parsonsovi jde o rozvinutí sociologické teorie reálné, praktické svobody. Alexander však přiznává, že Parsonsova teorie hodnocená jako celek obsahuje vážné protikladné napětí, nicméně jeho analýza formální a substantivní svobody představuje hlavní příspěvek k sociálnímu myšlení. Alexander dokonce dosti nadneseně dodává, že charismatická síla velkého myslitele se pozvedla na

vrcholné stanovisko převyšující normální úroveň produkovanou paradigmatickým konfliktem. Proto ti, kdo následují Parsonse, musí být schopni objektivně i kriticky posoudit jeho intelektuální přínos. Lze souhlasit s Parsonsovými kritiky, že Parsons je pouhý funkcionalista, teoretik rovnováhy nebo konsensu. Parsonsovův nejzákladnější teoretický příspěvek spočívá v oblasti toho, co se může nazvat „epistemologií“, ve formulaci odlišné epistemologické pozice a jejího přenosu do oblasti sociologické explanace. Co však žádná skupina Parsonsových kritiků nevidí zjevně, je syntetická povaha Parsonsova teoretického záměru překonat debatu o prvcích nominalismu a realismu. Parsonsovův nominalismus měl být převzat od M. Webera a jeho teorie jednání, realismus naopak od Durkheima a jeho antiindividualistického determinismu. Podle Parsonse je jednání v termínech nominalismu-realismu jak individuální, tak i sociální. Individuální jednání je uspořádáno strukturací normativních symbolů a organizací materiálního donucení. To se odehrávalo v analýze první klasické formulace Parsonse v práci *The Structure of Social Action*. Ve středním období Parsons rozvinul tento přístup mnohem dále v analýze alokace a integrace dichotomie instrumentálního a expresivního jednání, diferenciace kulturního systému, sociálního systému a systému osobnosti.

To, co jsme uvedli jako určité (ne všechny) Alexanderovy úvahy a interpretace spjaté s Parsonsovým pojetím formálního a substantivního voluntarismu chce Alexander v závěru stati znovu zdůraznit. Uvádí, že argumentoval znovu a znovu o řadě standardních interpretací v rapidně rostoucí a komentující literatuře o Parsonsově teorii. V opozici k těmto různým výtkám navrhl, že Parsonsovův hlavní přínos bude hodnocen efektivněji v termínech dichotomní klasifikace pojmu, který byl ústřední v západním myšlení, pojmu voluntarismu. Ve svém formálním rámci Parsons artikuloval sebeuvědomělou integraci individualistických, idealistických a materialistických teorií, které popisují vlastnosti jednání v termínech propletení voluntarismu produkovaného sledováním normativních ideálů a donucení řetězci materiální nutnosti. Tím, že rozvinul v tomto formálním přístupu teorii historické změny jako diferenciaci, předložil Parsons rámec, který potenciálně integruje emancipační aspekty individualistické, idealistické a materialistické ideologie. Tím, že to učinil, poskytl základnu pro hodnotící historii v termínech její realizace voluntarismu v substantivním smyslu. Nicméně přes enormní výsledky Parsonse a příslušníků jeho sociologické školy zůstávají teorie jak formálního, tak i substantivního voluntarismu relativně nerozvinuté. Nejenže jsou rozsáhlé teoretické, ideologické a empirické otázky stěží artikulovány, ale i Parsonsovy vlastní příspěvky byly spojeny protikladnými tendencemi. Parsonsovy základní přínosy k sociálnímu myšlení začínaly být teprve osvojovány. Pro pozdější postoje Alexandra ke koncepcím známého německého myslitele J. Habermase je užitečné uvést ještě další část závěrečné části ke stati *Formální a substantivní voluntarismus* v díle T. Parsonse. Teoretická a ideologická reinterpretace.

Pro tento myslitelský záměr má Parsonsova teorie změny potenciálně univerzální aplikaci – daleko za rozsah Parsonsova vlastního užití. Je objevené v tomto ohledu srovnání teorie diferenciace s přístupem ke změně, který zaujal z frankfurtské školy, podle Alexandra marxista J. Habermase. Cílem Habermase je, aby sám pro sebe

zachoval Marxovu vázanost na svobodu transformací instrumentalismu svého teoretického aparátu – to ho vede nevyhnutelně ke změně teorie, která se podobá Parsonsově teorii. Habermasův záměr při realizaci jeho ideje je konstruovat teorii lidského vývoje k autonomii a odpovědnosti, k ideálu růstu svobody před nadvládou. Přes často brilantní kvalitu svých argumentů neuspěl po celou svou kariéru v dosažení významného pokroku v některé z uvedených otázek. Tento neúspěch může být podle Alexandra spojen s jeho nedostatečným zřetelem pro komplexnost sociálního života. U otázek institucionální vzájemné závislosti a vztahu institucí a osobnosti Habermas postrádá teoretický slovník k rozlišování komplexních kauzálních procesů obsažených v problému morálního a symbolického vývoje a navíc nemá žádnou substantivní teorii. Teprve ve své nedávné práci, v Teorii komunikativního jednání, začal Habermas tyto potíže překonávat.

Není zdaleka náhodné, že čerpal extenzivně z Parsonsova vlastního teoretického systému. Uvidíme ještě později, že Alexander se stále výrazněji zajímá o další Habermasovu tvorbu a velmi pečlivě a náročně sleduje a komentuje jeho myšlenkový vývoj. Lze říci, že Habermase doslova prověřuje, zda se vyvíjí ve svých názorech a koncepcích podle Alexanderových měřítek a kritérií. Ještě v době rozděleného Německa Alexander našel spojence a autora, který sdílí jeho tendence při obhajobě Parsonse. Je to R. Münch, jenž se řadí mezi stoupence neofunkcionalismu svými početnými pracemi ve sjednoceném Německu.⁴⁾

Kromě první časopisecké stati o formálním a substantivním voluntarismu z roku 1978 vyšla ještě další Alexanderova studie v roce 1981.⁵⁾ Hned v příštím roce vychází první díl rozsáhlé čtyřdílné koncepční práce o teoretické logice v sociologii.⁶⁾ Protože jde o soustředěný výklad mnoha závažných a i podnětných problémů s mnoha otázkami i spornými pasážemi, považuji za nutné nejdříve pojednat o práci, která vyšla v roce 1987 a je v podstatě souhrnem přednášek, které jsou dokladem pedagogického působení J. Alexandra na Kalifornské univerzitě v Berkeley.⁷⁾

20 PŘEDNÁŠEK SOCIOLOGICKÁ TEORIE OD DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Názvy přednášek jsou výstižné a dávají dobrý přehled o tom, v jaké šíři a členění je Alexander přednesl. Co je teorie?, Parsonsova první syntéza, Strukturní funkcionalismus, Strukturní funkcionalismus ve své střední fázi. Teorie úspěšné modernity, Parsonsova pozdní teorie, Vzpouora proti Parsonsově syntéze, Teorie

⁴⁾ R. Münch, *Talcott Parsons, Theorie des Handelns*, Frankfurt am Main, 1982.

⁵⁾ J. Alexander, *Revolution, reaction and reform*. The change theory of Parsons's middle period in *Sociol. Inquiry*, 1981, vol. 51, N. 3/4, p. 267–280.

⁶⁾ J. Alexander, *Theoretical Logic in Sociology*, Vol. one, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1982.

⁷⁾ J. Alexander, *Twenty Lectures, Sociological theory since World War I*, Columbia University Press 1987.

konfliktu 1, Teorie konfliktu 2, Teorie směny 1, Pohled Georga Homanse, Teorie směny 2, Homans a individualistické dilema, Symbolický interakcionismus 1 a dědictví Georga Herberta Meada, Individualismus a dílo Blumera a Goffmana, Etnometodologie 1, Fenomenologie a dědictví Edmunda Husserla, Etnometodologie 2, Vzpoua Haralda Garfinkela proti normám, Kulturní sociologie 1, Hermeneutická výzva, Kulturní sociologie 2, Vzpoua Clifforda Geertze proti determinismu, Marxismus 1, Dědictví a obroda, Marxismus 2, Kritická teorie Herberta Marcuseho, Sociologická teorie dnes.

Z uvedeného přehledu je zřejmá základní orientace přednášek a některé jejich názvy již naznačují určité hodnocení. Tyto přednášky jsou také důkazem určitého osobního odborného vývoje J. Alexandra jako pedagoga i jako teoretika.

Alexander zahajuje své přednášky jako přednášky o současné teorii a o obecné teorii. Vychází z pojmu vědecké tradice. Klasická tradice byla především evropská. Po druhé světové válce dochází ke změně. Došlo k tomu přesto, že její zakladatelé produkovali velké ideje. Je to alespoň zčásti zjednodušená ideologie pokroku a evoluce, která učinila zhýčkané ideje západní společnosti tak zranitelné. Tato ideologie odráží staromódní liberalismus 19. století, který, jak Parsons věří, zůstává všudypřítomný v anglicky mluvícím světě. Ztotožňuje kupodivu tuto ideologii s teorií kapitalismu *laisser-faire*, na jiném místě ji nazývá teorií *of business civilization* a trvá na tom, že teorie *laisser-faire* (zavedená Adamem Smithem) popírá jakoukoli roli kolektivních cílů a popírá možnosti emocionálního etického zdůvodnění. Je to jinými slovy zjednodušující teorie.

Klasická liberální teorie předpokládá, že když individua jednájí přirozeně, budou racionální, a když správně sledují své vlastní sobecké zájmy jako individua, pak bude společnost „automaticky“ stabilní a každý jednotlivce bude uspokojen. Parsons nazývá tento postulat „automaticky seberegulujícím mechanismem“. Poznamenává však, že tento seberegulující mechanismus jasně nefungoval. Západ byl ve 30. letech ve stavu konfliktu přibližujícího chaos. Parsons zdůrazňuje, že to bylo proti neadekvátnosti liberální ideologie a teorie, že kolektivistické tradice levice a pravice zvedly své ošklivé hlavy. Má-li být integrita jednotlivce zachráněna a kapacita rozumu podpořena, pak musí být liberální teorie změněna. Tuto ambici Parsons vyslovil ve své první proslulé práci. Oživit, reformovat liberální ideologii byl velký morální příkaz, z něhož se zrodila jeho nová teorie.

Alexander i Parsons se mylí, když oba stejně zařazují A. Smithe jako liberálního myslitele, který jednoznačně zastává pozici *laisser-faire*. To znamená, že jeho koncepci „neviditelné ruky trhu“, která má významné regulativní schopnosti a ovlivňuje ekonomické jednání individuí v kapitalismu, považují za názor o naprostém nevmešování státu do ekonomických procesů. Smith je jistě toho názoru, že stát či panovník se nemá vměšovat do procesů, které probíhají ve sféře ekonomiky. Trh řeší všechny problémy lépe a konkurence je sama prostředkem k omezení moci. Přitom ovšem tvrdí, že stát může a musí zasáhnout všude tam, kde trh nestačí nebo selhává, tj. při opatřování veřejných statků nebo v omezení tendencí k vytváření monopolu. Alexander

i Parsons se shodují v tom, že oba vidí nedostatky toho, co Parsons nazývá utilitarismem. Je to teorie individualistická a racionalistická. Ve více nebo méně moderní diferencované společnosti individualita a racionalita odpovídá zdravému rozumu každodenního života. Odpovídá to sobectví rostoucí střední třídy a ideologickým nadějím západních mužů a žen. Ale zdravý rozum a ideologie nemají definovat sociální teorii. Parsons se pokouší proti tomu vybudovat svou alternativu. Popisuje ústřední bod této alternativy – unit act jako hypotetický aktér v hypotetické situaci, model, který se skládá z úsilí, cílů, podmínek, prostředků a norem. Každá osoba má podle toho kapacitu pro jednání, lidé jednají, mají cíle, manifestují vůli; každý aktér má svobodnou vůli a tato svobodná vůle je nepostradatelnou součástí každé teorie. Zde je pojem voluntarismu, který používá Parsons, snáze pochopitelný. Svobodná vůle není však neomezená. Jednotlivci nemohou realizovat své cíle automaticky, jednoduše jako manifestaci svého úsilí. Akty probíhají v situacích, realitách, které jsou v určitém smyslu mimo kontrolu aktéra. Situace odkazuje na materiální prvky, které omezují jednání. Aktér sice může omezující a donucující prvky přetvořit, některé jsou nezměnitelné a stávají se podmínkami jednání. V tomto bodu Parsons dospívá k normám, k normativnímu řádu. Říci, že jednání je normativní, znamená, že zahrnuje interpretace, že aktéři vnášejí své subjektivní soudy do každého jednání a situace. Veškeré jednání zahrnuje napětí mezi normami a podmínkami, mezi subjektivními a objektivními složkami. Podle Alexandra Parsons zavedl tento model, aby zahrnul každou z dílčích tradic, která jednání předcházela. S těmito předcházejícími úvahami souvisí to, co Parsons nazývá „utilitární dilema“. Chtějí-li utilitaristé zachovat subjektivitu a svobodu, musí zůstat individualističtí. Přejí-li si vysvětlit normativní řád pozitivnějším způsobem, musí vyloučit aktéra a jít zpět k důrazu na nezměnitelné prvky interakce – buď na dědičnost, biologické instinkty nebo prostředí. To jsou podmínky, které aktér nemůže kontrolovat, věci, které nemají co dělat s jeho totožností nebo vůlí. Podle Alexandra Parsonsův voluntaristický strukturalismus, který chce prosadit, voluntaristická teorie jednání spojuje normy a hodnoty, a tudíž lidského činitele a jeho úsilí s nezměnitelnými donucujícími podmínkami, které stojí proti němu. Jenom taková voluntaristická teorie, soudí Parsons, může poskytnout základnu pro stabilní humanistickou a demokratickou společnost. Individuální integrita a rozum jsou uznány a ne naivním způsobem. K těmto úvahám Alexander překvapivě dodává ještě další souvislost. Jestliže tato myšlenka nám připomíná protestantskou teorii sebekontroly a kongregacionalistickou teorii jako opoziční vůči institucionální organizaci náboženství, je to sotva náhoda, že Parsonsova rodina byla přehnaně kongregacionalistická a Parsonsova teorie jistě vznikla z protestantského prostředí americké společnosti. Voluntaristická teorie jednání pak obsahuje jak morální vizi, tak i analytickou strukturu.

Alexander zdůrazňuje, že Parsons právem zamítá čistě racionalistickou alternativu individualismu na základě toho, že ta popírá voluntaristický prvek a trvá při mnoha příležitostech v práci *The Structure of Social Action* na tom, že předkládá multidimenzionální alternativu, jež kombinuje jak voluntarismus, tak i donucení. Nicméně však při mnoha příležitostech Parsons sám sklouzává k problému řádu. V tomto

kontextu pak Alexander poukazuje na další nedostatky v Parsonsově pojetí. Přesto, že při obraně Parsonse kritizuje jeho kritiky, sám ho rovněž kritizuje. Bylo by možné říci, že ho neuspokojuje kritika Parsonsových kritiků, ale své kritické postřehy považuje za nutné a oprávněné. To se týká výtky, že Parsons se pokouší nahradit instrumentální jednání normativním, než aby oba přístupy chápal v syntéze. Parsons prý trvá ve své první velké práci na tom, že instrumentální přístupy k řádu nejsou reálným řešením vůbec a že řádu může být dosaženo jen normativní kontrolou. Tato tendence k idealismu naznačuje základní dvojznačnost úrovně Parsonsova díla. Parsons často směšuje řád ve smyslu kolektivní strukturace s řádem ve smyslu sociálního konsensu proti sociálnímu konfliktu. Parsons se mýlí, když ztotožňuje normativní souhlas se sociální soudržností a konsensem. Jsou-li předpoklady Parsonsovy teorie skutečně spjaty se sociální stabilitou spíše než s konfliktem, pak musí být posuzovány jako konzervativní a protirovnostářské. Připustit systematickou analýzu změny a konfliktu není nutně demokratické nebo liberální, ale odmítat skutečnou možnost takové analýzy zahrnuje přece fakticky protidemokratický postoj. Další výhrady má Alexander k Parsonsově pojetí definice sociologie ze jmenované práce o struktuře sociálního jednání. Podle Parsonse může být sociologie definována jako „věda, která se pokouší rozvíjet analytickou teorii systémů sociálního jednání, pokud tyto systémy mohou být chápány v termínech vlastností společné hodnotové integrace. Proč se má sama sociologie omezovat jen na studium společné hodnotové integrace? Touto otázkou, která je současně kritickou výtkou Parsonsovi, Alexander zakončil svou první přednášku z celkového počtu dvaceti lekcí. Ve druhé přednášce pokračuje v analýze Parsonsova strukturního funkcionalismu ve střední fázi vývoje, navazuje na teorii úspěšné modernity a pokračuje přehledem o pozdní Parsonsově teorii. Přechází k vylíčení kritické vzpoury proti Parsonsově syntéze. Protože tyto a další problémy rozpracovává podrobněji ve své rozsáhlé práci *The Modern Reconstruction of Classical Thought of T. Parsons*, přejdeme nyní ke stručným charakteristikám dalších přednášek J. Alexandra z jeho cyklu dvaceti přednášek. Parsonsovo přední postavení v americké sociologii trvalo do poloviny 60. let. Od té doby nastala nová situace. Stále víc se vydávají a studují kritické publikace o Parsonsovi a jeho základních koncepcích, nejdříve amerických autorů, později i evropských, zejména anglických a německých sociologů a filozofů. Alexander začíná přednáškou o pracích anglických sociologů J. Rexe a J. Lockwooda. Jejich polemiku považuje za iracionální, jednostrannou. Rex prý vytvořil mýtus funkcionalismu. Vidí jen směšující a redukcionistické stránky Parsonsova vývoje. Podle Rexe se Parsons zabývá jen stabilitou, konformitou a normami, je teoretik řádu. Mnohvrstevnatá kvalita Parsonsova díla je ztracena. Model společnosti, který rozvinul americký sociolog a kritik Parsonse L. Coser, zůstává v mnoha kritických, ačkoli často skrytých ohledech v parametrech samotného funkcionalismu. K tomu považují za nutné dodat, že Coser je výrazný teoretik konfliktu a rozhodně není jeho práce napsána jen v rámci paradigmatu funkcionalismu.

Devátá přednáška o teorii směny G. Homansa, který studoval u Parsonse, obsahuje velmi zajímavé formulace a charakteristiky tohoto sociologa. Podle Alexandra je

Homans člověkem, který oživil teoretizování klasické ekonomie od šedesátých let tohoto století. Jeho práce musí být hodnocena jako úsilí vrátit čas teoreticky a ideologicky. Jeho teorie je přes své hledání explanace stále formou sebereflexe. Homans je člověk americké pravice. Nabízí konzervativní výzvu liberálnímu, reformistickému chápání sociálního systému naší doby. Homans začíná své rozjímání konstatováním souvislosti mezi zkušeností deprese a svým hledáním nové, životnější sociologické teorie. „Někdo řekl, že moderní sociologie je úsilí odpovědět na argumenty revolucionářů. Jako republikán z Bostonu, který nezavrhnul svou poměrně bohatou rodinu, cítil jsem se během třicátých let ohrožen, že na mne útočili především marxisté“.⁸⁾ Z hlediska Homansovy teorie směny je ideál pospolitosti bratrství podvod. Kooperace a ne pospolitost je zamýšlený model, něco, co má být dosaženo individuálním jednáním podle zásady „poškrábu vám záda, když poškrábate moje záda“. Pokud jde o vztah Homanse k funkcionalismu, který Parsons přednášel na Harvard University, Homans se v teorii směny soustřeďuje na kontingentní prvky proti strukturním a na kvantitativní kalkulovatelné motivy spíš než na subjektivní a interpretovatelné. Podle Alexandera je teorie směny přesně druh cesty k rozvinuté koncepci *laisser-faire*.

Ve třinácté přednášce přechází Alexander k problematice symbolického interakcionismu a k odkazu G. H. Meada. Alexander zdůrazňuje, že jen v procesu, kdy čeří Parsonsově dominanci, dospěl interakcionismus k tomu, že byl považován za hlavní teoretickou tradici. Podle Alexandera se u symbolického interakcionismu setkáváme s tímž druhem individualistické odpovědi, kterou nacházíme v Homansově teorii směny. Má prý totiž ideologické pozadí, protože se inspiruje vírou, přesvědčením, nebo aspoň nadějí, že společnost může být organizována kolem totožnosti zájmů. Symbolický interakcionismus však navazuje na tradice hluboce zakořeněné v americké historii. Levice a pravice v americké historii nikdy neobsahovaly kolektivní ideologie, vždy se prezentovaly jako variace individualistického myšlení. Důraz na individuum je podle Alexandera zdrojem dobrého i špatného v Americe, v jejích dějinách. Často inspiroval brutální soutěžení a zneklidňující nespokojenost. Homansova teorie směny pěkně ztělesňuje tyto protikladné hodnoty. Homans je příkladem racionalistického individualismu amerického trhu. Ale americký individualismus je založen nejen v ekonomické sféře. To je individualismus neracionálního, normativního, subjektivního druhu. Morální individualismus byl rovněž hlavní silou v americké historii. Vzešel také v americké společnosti především z náboženského dědictví puritanismu a evangelického protestantismu. Není zaměřen jen na touhu po materiálním získávání, ale na otázky smyslu a hodnocení. Velmi aktuální v kontextu současných amerických diskusí o komunitarismu jsou Alexanderovy úvahy o tom, že náboženští individualisté žili s vroucí nadějí, že americké náboženské organizace i americký národ mohou být rekonstruovány jako komunity dobrovolných věřících. Taková komunita – jak se věřilo – by v klidu poskytovala mocnou sociální kontrolu a tato kontrola by byla neformálního typu.

⁸⁾ Tamtéž, s. 160.

Podnětné je v dalším kontextu to, že Alexander zařazuje v souvislosti s americkým symbolickým interakcionismem jeho kontinuitu s americkou pragmatickou filozofií. Vždyť mnozí z Parsonsových kritiků mu přísně vyčítali, že ve své práci *Struktura sociálního jednání* nemá sebemenší zmínku o americkém pragmatismu a symbolickém interakcionismu. Alexander chápe pragmatismus jako obecné intelektuální hnutí v pozdním 19. století i jako technický, filozofický a teoretický systém, který formoval první fázi interakcionistické sociologické teorie. Zdůrazňuje, že by nebylo správné chápat pragmatismus jako úplně individualistický. Ten by vyžadoval, aby sociální řád byl rekonstruován jako samosprávná komunita. Zároveň Alexander rozlišuje technickou, filozofickou a sociologickou teorii pragmatismu. Proti idealistické struně pragmatismu stojí kolektivističtější a syntetičtější přístup Ch. Peirce a G. H. Meada. Výhrady má proti interpretaci Meada u H. Blumera. V této kritice pokračuje i ve třinácté přednášce o Blumerovi a Goffmanovi. Blumer navíc podává karikaturu Parsonse. Na rozdíl od Blumera Goffmanův aktér není jen individualizován, ale i odcizen. Ve čtrnácté kapitole srovnává Parsonsovy základní pokroky v konceptualizaci teorie. Alternativy proti Parsonsovi byly jen dílčí teorie. O Husserlovi Alexander tvrdí, že neměl skutečně zájem o struktury životního světa. O Schützovi má rovněž jen letmou poznámku, že i jeho nejambicióznější snaha zůstala provizorní a většina jeho teoretických snah se prezentovala „amalgamací“ spíš než skutečným syntetickým spojením sociologie a fenomenologie. Garfinkelovi věnuje v patnácté kapitole větší pozornost. Garfinkel prý cítil snad aktuálněji než kdo jiný před ním individualistické dilema, které leží v jádru fenomenologické sociologie. Jakmile se stala etnometodologickou, začala ztrácet cestu. Když bylo jeho dílo zataženo do protiparsonsovského hnutí 60. let, byla porušena delikátní rovnováha, na níž záležela syntéza. Tím, že zaujal antikolektivistický postoj, byl lapen do individualistického schématu. Celkově nejsou Alexanderovy postřehy o Garfinkelovi, etnometodologii a Husserlovi hluboké a svědčí o tom, že se teprve hlouběji seznamoval s těmito náročnými autory. I jeho úvahy v závěrečných kapitolách přednáškového cyklu jsou útržkovité a nepředstavují hlubší všestrannou analýzu.

Zajímavé je i zařazení amerického kulturního antropologa Clifforda Geertze. Alexander však používá i označení kulturní sociologie. S tímto autorem Alexander spojuje vzpouru proti determinismu. Zařazena je dále problematika hermeneutické výzvy se jmény Dilthey, Ricoeur a Geertz. Poznámky o Marxovi nebo o kritické teorii spojené se jménem H. Marcuse jsou poměrně stručné. O Marxovi stejně jako o Parsonsovi, E. Durkheimovi a též o M. Weberovi pojednává Alexander ve své čtyřsvazkové práci, jejíž první díl je zařazen pod názvem *Theoretical Logic in Sociology. Positivism, presuppositions and current controversies*. Tato tetralogie může být označena jako *Magnum Opus* J. Alexandera. Nelze v rámci jedné stati provést všestrannou analýzu všech čtyř svazků, výklad bude proto selektivní a soustředí se na klíčové otázky.

Alexander začíná svůj první díl analýzy formulací, která je výstižná i vtípná. Kdyby sociologie mohla mluvit, řekla by, že je unavena. Parsons se pokusil přijmout klasickou tradici, ale zároveň usiloval ji zahladit. Přes monumentalitu jeho příspěvku to

nebylo ono. Dopadlo to tak, že zatímco Parsons mohl vznášet nárok, že je opravdu roven zakladatelům sociologie, nebyl chápán jako jejich pravý syn. Záplava této osvobozující kritiky vyznačovala Parsonsův sestup. Tito kritici usilovali o obnovení různých proudů klasické tradice, ale byli kritičtější a programovější než substantivní a teoretičtější. Celkem vzato kritiky zůstaly u požadavků, které byly samy pochybné a vnitřně protikladné. Žijeme v pesimistické době. Technokratický fetišismus empirické sociologie bojoval jen defenzivně. Empirická kvantifikace a marxismus jsou jedinými teoretickými tradicemi, které se jeví jako živá výzva. Existují však analytické důvody pro rezervovanost vůči marxismu, rezervovanost, kterou chce diskutovat obšírně. První díl začíná jako výzva nedávné scientizaci sociologie. Využívá alternativní model sociální vědy a odmítá některé ambiciózní požadavky zavádějící debaty. Zdůrazňuje důležitost obecnějších zájmů a pokouší se vyložit obecné problémy ne příliš komplikovaným způsobem. V závěru prvního dílu vyzývá nejen k reinterpretaci nejdůležitějších a moderních sociologických teorií, ale i k osvojení těch debat, které i nadále informují o těchto tradicích a prvcích uspokojivějšího a obsažnějšího přístupu k těmto obecným teoretickým bodům. Ve druhém díle zkoumá dílo Marxovo a Durkheimovo. Nastíňuje procesy jejich teoretického uvažování, které je vedly k vysvětlení základních opozičních proudů sociologického materialismu a idealismu. Zatímco Marx manifestoval rané porozumění pro voluntaristickou teorii, ve své zralé analýze kapitalismu se soustředil na směs ideologických, empirických a epistemologických závěrů o instrumentálním proudu strukturální analýzy. Durkheimovo rané dílo bylo ambicióznější, ale demonstrovalo naopak silný materialistický trend. Když však Durkheim vyžrál, přilnul k silnějšímu, voluntaristickému druhu, než to učinil starší Marx ve vztahu k determinismu. Hluboké nejasnosti existují v těchto zralých klasických teoriích. Skutečně znamenití učenci Durkheim a Marx navázali na nejasnosti z děl svých učitelů a revidovali tyto klasické tradice uznávanými způsoby nového čtení teorie zakladatelů mnohem multidimenzionálnějším a syntetičtějším způsobem.

Ve třetím díle pojednává Alexander o Maxu Weberovi. Weber byl ovlivněn ve svém raném vývoji jak instrumentalistickými, tak idealistickými proudy německé sociální teorie, jeho pozdější dílo produkovalo silný trend syntetické a multidimenzionální teorie. Ve čtvrtém díle se Alexander pokouší vysvětlit, proč byl Parsons z teoretiků své generace jediným autorem srovnatelným s klasickou tradicí a proč také nedosáhl svých ambicí být jejím legitimním synem. Prý podle Alexandera šel dále než Weber v pokusu smířit antinomie klasického myšlení. Na druhé straně však jeho vnitřní rozpory zhoršily velmi polarizující tendence, které se snažil smířit. Sociologie nebude nikdy podrobena úplnému konsensu, ale musí usilovat o obecnou syntetickou teorii. Je to podle Alexandera paradox, který inspiruje jeho práci a on doufá, že bude plodná. Napsal jednu knihu – na jedno téma s konstantní teoretickou ambicí. První díl je zaměřen na nejsoučasnější problémy a kontroverze nejen v teorii, ale i ve filozofii a sociologii vědy. Tři další díly obsahují nezávislé interpretace, konfrontují individuální teoretiky a sekundární literatury v jejich vlastních termínech. Alexander konstruuje krok za krokem novou „teoretickou logiku“ pro sociology. Sociologie musí být

přezkoumána a oživena. Překvapivě se Alexander hned po uvedení svých základních záměrů a cílů odvolává na Leninovu práci *Co dělat*. Lenin zdůrazňuje význam revoluční teorie, bez níž nemůže být revoluční praxe. Alexander s ním souhlasí, pokud jde o roli kritické teorie v sociologii. Bez silné a důkladné teorie nebude silná a důkladná sociologie. Pro obnovu sociologie musíme obnovit její teorii. Tento úkol se pokouší Alexander řešit v prvním díle své tetralogie. Protože se sociologie měřila z valné části podle standardů přírodních věd, stávala se prvním bodem diskusí debata o povaze vědy. Je proto nutné reinterpretovat konvenční chápání vědeckého procesu a možnost rozvíjení alternativního pojetí přírodní vědy samotné. Pozitivismus je přesvědčení, které proniká současnou sociální vědou. Alexander uvádí ústřední postuláty pozitivistického přesvědčení: existuje radikální roztržka mezi empirickým pozorováním a neempirickými tvrzeními, pro tuto roztržku nemají obecnější intelektuální problémy nazývané „filozofické“ nebo „metafyzické“ žádný podstatný základní význam. Nemají význam pro praxi empiricky orientované disciplíny. Protože taková eliminace neempirické reference se chápe jako odlišující rys přírodních věd, každá pravdivá sociologie musí předpokládat vědeckou sebereflexi. V této souvislosti Alexander kritizuje dosavadní usilování humanitních věd o vytyčení alternativy proti sociálněvědnímu pozitivismu. Jak humanitní vědy, tak i hermeneutická kritika pozitivismu se prezentovaly krajně nepřijatelnou subjektivistickou manýrou. Subjektivistická alternativa k pozitivistické koncepci sociálních věd není adekvátní kontrapozicí. Svě stanovisko upřesňuje takto: ani radikální subjektivita humanitních věd, ani radikální objektivita pozitivismu. Je nutno odmítnout radikální subjektivismus, který je pro něj nepřijatelný. Existuje alternativní koncepce vědy. Dokonce existuje možnost alternativního pojetí přírodní vědy samotné. Stejně tak i v soudobé fenomenologické a idealistické tradici se subjektivistická tradice neuplatňuje v čisté podobě. Jako příklad uvádí A. Schütze. Další příklad z druhé strany představují Ernest Nagel nebo M. Polanyi. Alexander se odvolává zvláště na Polanyiho, který zdůrazňoval, že existuje interakce mezi poznávajícím vědcem a objektem poznání. Pravdivá povaha pozorování záleží na strukturující schopnosti a strukturujícím rámci samotného vědce.⁹⁾

Jiné odkazy souvisejí s Alexanderovými názory na roli a význam autorů, kteří ve vývoji sociální vědy a sociologie již dnes mají uznávané postavení klasiků. Zde Alexander komentuje a současně zaujímá stanovisko k otázce, zda sociologie jako společenská věda má čerpat ze znalostí autorů uznávaných za klasiky. K tomu se druzí další otázka. Co je klasické, kdo je klasik? Alexander si je vědom, že existuje velmi sugestivní výrok významného teoretika, filozofa A. N. Whiteheada, že věda, která váhá zapomenout své zakladatele, je mrtvá. Tento výrok navozuje okamžitě otázku, proč přírodní vědy nemají své klasiky. Na to lze podle mne odpovědět různě. Přírodní vědy klasiky nepotřebují, jsou jiné než společenské vědy. Společenská realita je jiná než skutečnosti přírody. Rozdíl obou věd je možné posuzovat také jako důsledek

⁹⁾ Viz J. Alexander, *Theoretical Logic in Sociology*, vol. one, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, s. 20.

jejich odloučení nebo umělého konstruování jejich odlišností. Tento dualismus by bylo možné nebo nutné překonat. To je v podstatě také názor J. Alexandera. K určení toho, kdo je ve společenských vědách klasikem, Alexander podotýká: „Klasikové jsou dřívější pracovníci humanitního bádání, jimž se přisuzuje privilegovaný status tváří v tvář současnému bádání v téže oblasti. Nynější praktikové oboru věří, že se mohou naučit z děl dřívějších autorů víc než z děl autorů současných. Klasikové získali privilegovaný status, ten je uznáván jako samozřejmý a jejich díla jako klasická stanovují základní kritéria v jednotlivé oblasti“¹⁰⁾.

Alexander volí analýzu i kritiku významného přínosu čtyř autorů, které oceňuje jako klasiky oboru. Jsou to K. Marx, E. Durkheim, M. Weber a T. Parsons. Jejich přínosy, klady i nedostatky analyzuje ve třech svazcích, které navazují na Teoretickou logiku v sociologii a tvoří dohromady úctyhodné čtyři svazky, které obsahují přes tisíc stran. Není možné ve stati určitého vymezeného rozsahu podat všestrannou analýzu Alexanderových názorů, kritik i výhrad, chvály i odsouzení těch či oněch myšlenek, koncepcí a přínosů i možných slabin čtyř uznávaných klasiků. Částečně jsou již Alexanderovy přístupy a analýzy včetně hodnocení a kritik uvedeny v první části této studie. Zachycují Alexanderovo hodnocení a jeho postoje z Předmluvy a Úvodu k prvnímu dílu Teoretické logiky v sociologii včetně analýzy dvaceti přednášek o sociologické teorii od druhé světové války. Největší pozornost je věnována Parsonsovi, o jehož obhajobu a adekvátní interpretaci hlavně Alexanderovi jde. Proto v dalším výkladu nebudu opakovat, co již Alexander v Parsonsově prospěch řekl, a soustředím se na stručné poznámky o jeho hodnocení Marxe, Durkheima a Maxe Webera. K Parsonsovi se vrátím v souvislosti s Manifestem neofunkcionalismu z roku 1990.

Alexander uvádí své hodnocení Marxe pod titulkem Od morálního hodnocení k vnější nutnosti. Všichni prý souhlasí, že ústřední Marxův problém se týká vztahu mezi svobodou a nutností. V Marxových zralých spisech se tento vztah projevuje jako napětí mezi Marxovou ideologickou vázaností k expanzi svobody a jeho teoretickou vázaností k determinaci individuálních aktů vnějším kolektivním řádem. Tato determinace prý strašila v Marxově teorii a podněcovala jeho průběžnou reinterpretaci ve smyslu voluntaristické sociální teorie.

Většina Marxových interpretů zcela správně spojovala voluntarismus s otázkami epistemologie a logikou sociální kauzality. Alexander však má sklon interpretovat Marxe v pojmech a kategoriích, které nejsou totožné s Marxovými. Již jeho pojetí materialismu a idealismu je značně odlišné od Marxových názorů. Není oprávněná výtky, že Marx směřoval od cizosti ke zvěcnění. To jsou Marxovy pojmy, které spolu souvisejí, nejsou však totožné. Překvapivé je však tvrzení, že Marx byl utilitarista. Alexander uznává, že Marx chtěl vytvořit multidimenzionální koncepci. Je zřejmé, že Alexander nevychází jen z textu vlastních Marxových prací, ale také z interpretací Marxových stoupců, vykladačů i kritiků.

¹⁰⁾ Viz J. Alexander, *Action and its Environment, Toward a New Synthesis*, Columbia University Press, New York 1988, Notes 57–59.

Svůj výklad Durkheima Alexander uvádí pod titulkem Dvojnásobný přechod od voluntaristické morálky k morálce jako vnějším donucením. Uvádí jeho zájem o socialismus, jeho kritiku Comta za to, že vynechal ve své sociologické teorii ekonomickou změnu a vývoj socialismu. Překvapivé je Alexanderovo tvrzení, že marxismus sdílí se solidarismem názor, že individualismus a sociální kontrola jsou neslučitelné. Velmi správný je podle Alexandra Durkheimův argument, že nejvyšší úroveň svobody a individuální iniciativy nemůže být nikdy dosažena na základě izolovaného individua. Z Durkheima dále vidí dvojnásobnost při kritice egoistické racionality. Oceňuje formulaci, že sama ekonomika je morálním faktem.

Po výkladu a interpretaci Durkheima se Alexander opět vrací k Marxovi a jeho dalším etapám vývoje. I nadále však Marxe kritizuje za směšování jednání a řádu. Zdůrazňuje Marxovy problémy s individuem. Marxova teorie revoluce paradoxně systematicky popírá příležitost pro voluntaristickou kontrolu. Naprosto nepravdivé je tvrzení, že Marx skutečně vylučoval individuální intenci ze svého teoretického schématu. Stačí uvést Marxovy Teze o Feuerbachovi nebo jeho charakteristiku práce jako účelné, cílevědomé, projektivní aktivity. Alexanderovo stanovisko nepramení jen z nepochopení Marxe, ale také z neznalosti Marxova pojetí vztahu mezi individuem a společností. Marx na mnoha místech svých prací zdůrazňuje společenskou povahu, společenské podmínění individualizace jednotlivce ve společenském a historickém kontextu. Alexander se odvolává na Marxe a jeho výrok v Rukopisech Grundrisse. „Společnost se neskládá z individuí, nýbrž vyjadřuje sumu vztahů, poměrů, v nichž jsou tato individua k sobě navzájem.“¹¹⁾ Alexander chápe tuto Marxovu myšlenku jako pojetí společnosti bez individuí, což by bylo nesmyslné. Max Weber pochopil při svém určením jednání, že jednání je zaměřeno na druhé, má pro účastníky jednání smysl. Jednající aktéři realizují své aktivity ve společnosti jako souhrnu společenských vztahů individuí. Ovšem v jiné souvislosti zase Alexander chválí, i když s výhradou, Grundrisse. Je to přeceňovaný rukopis, ale na druhé straně je to fascinující dokument. Jindy zase hodnotí kladně Marxe, že chápe revoluci jako morální solidaritu a voluntaristickou akci.

Ve třetím svazku Alexander srovnává Marxe, Durkheima a Webera. Weberovi připsuje s vysoce kladným hodnocením, jak sérií kritických historických experimentů demonstruje, že ekonomická motivace je odvozena z hodnotových tradic a zároveň i z vnějších požadavků. Tím položil základy pro skutečně multidimenzionální chápání sociálního života, k čemuž Durkheim a Marx nedospěli. Weber ještě překračuje Marxův materialismus. Přesto však v jiných částech své práce Alexander o Weberovi zdůrazňuje, že Weberova sociologie politiky obecně neměla úspěch při vytváření spojení mezi normativním řádem a politickým životem.

V posledním, čtvrtém díle svých analýz Alexander zdůrazňuje, že Parsonse lze pochopit jen v kontextu s Marxem, Durkheimem a Weberem. Protože o Parsonsovi jsme už uvedli mnohé údaje o tom, jak ho hodnotí Alexander, jak se snaží Parsonse

¹¹⁾ Viz Rukopisy „Grundrisse“ I, Praha 1971, s. 228.

objektivně a jinak zhodnotit proti jeho americkým, anglickým i německým kritikům, můžeme přejít k poslední významné a důležité publikaci, která je spjata s Alexandrem a také s jeho stoupenci, kteří vytvářejí koncepci neofunkcionalismu. Navazují v ní na Parsonse, ale současně chtějí kriticky přehodnotit, přeformulovat mnohé Parsonsovy přístupy, ideje a názory. Pod vedením Alexandra a za spolupráce jeho kolegy Paula Colomyho a řady známých i méně známých autorů vydávají v roce 1990 rozsáhlou, téměř čtyřistastránkovou publikaci, kterou lze bez přehánění nazvat Manifestem neofunkcionalismu. Práce má název *Schools of Thought in Sociology 4*.

NEOFUNCTIONALIST SOCIOLOGY¹²⁾

Posuzovaná práce je vnitřně bohatě rozčleněna a obsahuje nejen příspěvky J. Alexandra a P. Colomyho, ale také dalších u nás známých i méně známých stoupenců T. Parsonse a neofunkcionalistické sociologie. Sem patří i německý R. Münch, z amerických pak L. Mayhew, M. Gould, D. Sciulli, N. Luhman z Německa. Dále američtí autoři S. Fuchs, R. Robertson, S. N. Eisenstadt, B. Barber, E. W. Lehman, M. Johnson a další. Důležitá je společná studie J. Alexandra a P. Colomyho *Toward Neofunctionalism – Sociological Theory*.

Nejprve je uveden příspěvek *Neofunctionalist Movement*. Vychází se z předpokladu, že jsme nyní uprostřed moře změn v sociologii. Staré sociologické orientace mizí a rodí se nové konfigurace. Neofunkcionalismus představuje jeden z předních a alespoň anticipovaných produktů této šířící se transformace disciplíny. Jeho cílem je kritické přehodnocení a rozšíření funkcionalistického a zvláště pak Parsonsova odkazu. Tento funkcionalismus akceptuje mnohé, ale ne všechny kritiky vznesené proti konvenčnímu sociologickému funkcionalismu šedesátých a sedmdesátých let.

Neofunkcionalismus je částečně odpovědí na intelektuální směry v sociologické komunitě a na významné změny v sociologické teorii, která se vyvíjela k rostoucí syntetické pozici. Antinomie, které strukturovaly sociologický diskurs 60. a 70. let, ztratily svou sílu. Nové se objevily a inspirovaly nový typ teoretické aktivity. V šedesátých letech začal a v sedmdesátých letech pokračoval útok na funkcionalismus. Byli to představitelé mikrosociologického přístupu a některé verze konfliktně orientovaných makroperspektiv. Vznikly pokusy o multiparadigmatické přístupy. Skončila tím dvě desetiletí trávající nadvláda T. Parsonse. Opozice proti němu prý byla abstraktní a Parsons sloužil mnohdy jako fackovací panák. Tento pohyb v sociologii se spojuje s měnícím se politickým klimatem v USA a v Evropě. Tyto změny vedly k přehodnocení a revizi ideologických závazků funkcionalismu. S těmito okolnostmi je spjata právě neofunkcionalistické hnutí. Důležité je, že se liší od Parsonse. Nepřejímá a nechce oživit starou ortodoxii funkcionalismu. Vyžaduje zobecněný diskurs a nové vý-

¹²⁾ P. Colomy, *Schools of Thought of Sociology 4. Neofunctionalist Sociology*, Edward Elgar Publishing Limited, Aldershot 1990.

zkumné programy. Parsonsova orientace byla dvojznačná. Během jeho dlouhé kariéry se jeho ideologický názor posunul od kritického liberalismu k uklidňujícímu. Parsons popírá spojení faktů a hodnot. Jeho rostoucí důvěra k moderní, zvláště americké společnosti vedla k menší citlivosti k temným stránkám modernity. Neofunkcionalismus se musí odlišit od funkcionalismu svým pokusem rekonstruovat a explicitně revidovat jádro prvků Parsonsovy tradice. Proto je neofunkcionalismus postparsonismem. Proto také Alexander a Gould kritizovali idealistický prvek v Parsonsově přístupu i to, že viděl změnu v teleologických termínech.

Z dosavadních názorů stoupenců neofunkcionalismu o Parsonsovi vyplývá tendence ke spojení pozitivního hodnocení Parsonse v určitých prvcích a částech jeho díla s kritikou těch prvků a částí, které obsahují zjednodušující, jednostranné nebo dokonce vysloveně nesprávné názory. Pak je nutné říci, že stanoviska dřívějších Parsonsových kritiků byla v mnohém oprávněná a věcná. Při hodnocení těch autorů, které Alexander a jeho stoupenci považují za klasiky, je nutné podle mého soudu zachovávat určitá pravidla a dodržovat určité zásady, které se shodují s pravidly vědecké a pravdivé diskuse či ještě modernějším výrazem pravdivého diskursu. Jestliže Alexander v rámci koncepce, kterou nazývá neofunkcionalismem, uznává, že Parsons nejen opomíjel Marxe, ale pokusil se Marxe potlačit, pak je to objektivní věcné konstatování, které lze i z Parsonsových spisů doložit. U autorů, kteří jsou klasiky společenských věd, je to zvláště nutné, protože jejich rozsáhlé dílo představuje vývoj změny názorů, vývoj určitých pojmů, koncepcí a tvrzení, které vyžadují pečlivé až úzkostlivé respektování jejich díla a textů. Mnohé kritiky klasických autorů jsou založeny mnohdy i na kritice názorů jejich stoupenců a obdivovatelů, kteří své vlastní pojetí autora, s nímž se ztotožňují, zjednodušují, nechápou, a vykládají proto nepřesně, povrchně.

V souvislosti s takovým autorem, jako je J. Alexander, se setkáváme s dalším problémem. Současná literatura, která se zabývá sociologickou teorií či obecnou sociologií, je dnes vázána na nápadný fakt tvorby a vydávání velkých, objemných a mnohastránkových svazků, v nichž se často opakují známá témata nebo jsou vydávány menší publikace, kde jsou zařazeny práce, které jsou v jiných svazcích a vydáních neustále přetiskovány.

J. Alexander je dnes nesporně vlivný, známý a velmi plodný představitel americké sociologie, obecné sociologické teorie, která se opírá i o autory dnes uznávané za klasiky, ale i o zkoumání dějin klasických děl i o příbuzné, navazující nebo pomocné obory. Je skutečně autorem multidimenzionálním. Jeho způsob uvádění problémů a jeho použití známých termínů v novém smyslu je však zavádějící. To se týká například zavedení termínu „sociologický materialismus“ a „idealismus“ při srovnání Marxe a Durkheima. Jde ve skutečnosti o snahu srovnávat konflikt mezi „utilitaristickým“ a „kantovským“ pojetím morálky a sociality.

Na Alexanderovi dále vadí, že jeho způsob práce a rychlost i množství textů, které vydává, působí dojmem jakési uchvátanosti a snahy o univerzální zachycení mnoha složitých a náročných otázek a témat. Jako by nevědomky napodoboval způsob práce i extenzitu záběru problémů u T. Parsonse. Je zajímavé a pozoruhodné, že Alexander

jako americký sociolog věnuje malou pozornost filozofii amerického pragmatismu – dílu Ch. Peirce, J. Deweyho a W. Jamese a stejně tak i symbolickému interakcionismu C. H. Meada. Totéž chybí i u T. Parsonse. Na tyto nedostatky poukazuje významný německý filozof a sociolog H. Joas.¹³⁾

J. Alexander však věnuje velkou pozornost dílu J. Habermase, který ve své významné práci *Teorie komunikativního jednání* přebírá některé základní prvky Parsonsovy teorie jednání. H. Joas toto označuje za nešťastné manželství hermeneutiky a funkcionalismu.¹⁴⁾

Vztah Alexandra k dílu a koncepcím J. Habermase, osobnosti, která našla i značné uznání v USA, by byl dalším zajímavým tématem. Chci navázat na poznámku, v níž jsem zaznamenal zvláštní vztah J. Alexandra k dílu a koncepcím J. Habermase. Alexander chválí ve své studii *Habermas and Critical Theory, Beyond the Marxian Dilemma*¹⁵⁾ Habermase za to, že uznává Parsonsovův přínos, slovy „Parsonsovo dílo ztělesňuje nejvyšší úroveň soudobé teoretické práce“. Současně však Habermasovi vytýká „kulturní slabinu jeho díla“. Alexander si stěžuje, že Habermas nešel dost daleko. V jeho díle zůstávají silná rezidua světového názoru frankfurtské školy.¹⁵⁾ Tyto a další problémy, které z toho vyplývají, již překračují rámec, který je vymezen pro rozsah příspěvku do sborníku.

Fenomenon of Jeffrey Alexander – From the defence of Parsons to Neo-functionalism

Summary

The American sociologist J. Alexander represents a new generation of sociologists. His focus is on the questions of general sociology and sociological theory. At the late 1970's, he published the study on Formal and Substantial Voluntarism in the framework of Parson's work. He aimed at the new evaluation of the Parson's work in the opposition to his many critics in the USA, England and Germany. He finds the important influences of Kant's philosophy and the issue of the human freedom in the first Parson's work *The Structure of Social Action*. At the beginning of 1980's, he published the first volume of the *Theoretical Logic in Sociology*. The following 3 volumes contain the evaluation of Marx and Durkheim, M. Weber and T. Parsons. J. Alexander defends Parsons against his strict critics, and he himself expresses lots of critic remarks on some weaknesses. Parsons influenced many sociologists in the USA by his work, he also got supporters in Germany (R. Muench partially also N. Luhmann). Alexander's work contributed to the formation of neo-functionalism in the USA. Under the title *Neo-functionalistic Sociology*, the work was published in 1960, inspired also by the cooperation with P. Colomy. Neo-functionalism has been criticized by sociologists and philosophers grouped around Prof. H. Joas.

Since WWII Alexander's lectures on sociology and sociological theory express the development of his opinions. Alexander emphasizes the great importance of the classics for the development of the human

¹³⁾ H. Joas, *Die Kreativität des Handelns*, Frankfurt am Main, 1992, s. 34, 35.

¹⁴⁾ Tamtéž, s. 317.

¹⁵⁾ J. Alexander, *Habermas and Critical Theory, Beyond Marxian Dilemma in Action and its Environments*, New York 1988, s. 243, 248.

sciences. He criticises scientism and positivism in a convincing way, but also criticises the one-sidedness of subjectivistic attitudes in the social sciences.

Alexander can be considered an important and attractive sociological personality. His work is both inspiring and controversial. His return to the classics is an example of his knowledge of these works as well as of their inaccuracy and simplification. He uses some terms in other senses than the criticised classics do, and he doesn't always take into account their development. He attributes to Marx the opinions and explanations of his allies and critics. Parts of his works are hurriedly written. Surprisingly, Alexander devotes little attention to American pragmatic philosophy, and underestimates the contribution of G. H. Mead. However, he follows the development of J. Habermas's works very systematically. He praises him because of his acceptance of some aspects of Parsons's action theory, but he also points out a "cultural weaknesses" in his work. He criticises Habermas for not going far enough, so that strong residua of the Frankfurt School's world view remain. In contrast to Alexander, H. Joas criticises Habermas for his compromises and claims that the acceptance of some basic elements of Parsons's work is "an unhappy marriage of hermeneutics and functionalism".